

PILLANAT VAGY TÖRTÉNETI FOLYAMATOSSÁG: REKONSTRUKCIÓ ÉS/VAGY HELYREÁLLÍTÁS

FEJÉRDY TAMÁS

DLA, az ICOMOS MNB elnöke. E-mail: tfejerdy47@gmail.com

A fizikai valóságában létező műemlék egy adott időmetszetben vizsgálva magán hordozza a megelőző története minden hatásának következményeit, a szándékolt és szándékoltan beavatkozások eredőjeként. A műemlék hordozta értékek továbbéltetése szorosan összefügg azzal, hogy milyen, nem csupán az anyagi dimenziókra vonatkozó rendeltetést szánnak az adott műemléknek. A történeti folyamatosság értelmezésében a műemlékvédelmi gondolat 19. századi térnyerése óta jelen lévő, ugyanakkor jelentéstartalmában változó fogalmak-elvárások a műemlékként elismert javak hitelesége és integritása. Megőrzésükhöz is elengedhetetlenül szükséges a konzerválás, a restaurálás, illetve mindenekelőtt a folyamatos gondozás – mindez szoros összefüggésben a rendeltetéssel, a fenntartó (és fenntartható) használattal. Felvetődhet a tervezett fejlesztés pillanatában már nem létező részek, meghatározó jelentőségű összetevők rekonstruálásának a gondolata. Az adott pillanatban rendelkezésre álló tudás, információk alapján születik döntés arról, hogy milyen volt, és hogy milyen/melyik legyen az a történeti folyamatosság, amelyet megjeleníteni szándékozunk. A konzerválást, restaurálást meghaladó mértékű beavatkozások az adott pillanat, esetünkben a 21. század alkotásai. A rekonstruktív kiépítés igazolását alátámasztani kívánó módszerek, eszközök tárháza jelentősen bővült az információs technológia (IT) nyújtotta lehetőségekkel.

A rekonstrukció, bár elsődlegesen biztosan nem tekinthető műemlékvédelmi beavatkozásnak, bizonyos körülmények között ebben a körben is értelmezhető. Az időtényező meghatározó jelentőséggel bír e tekintetben. A töredékessé válás vagy a teljes pusztulás utáni nagyobb időtávlat után a rekonstruktív kiépítés kizárólag csak a friss beavatkozás pillanatnyi megközelítéséből vezethető le. A fizikailag fennmaradt értékek megőrzését, fenntarthatóságát szolgáló helyreállítás kiegészítésére az információs technológia számos, visszafordíthatatlan fizikai beavatkozással nem járó eszközt, megoldást is kínál. Az eltűnt rekonstrukciós beavatkozás manipuláció: „Mostantól kezdve minden másképpen volt.”

Kulcsszavak: műemlék, rekonstrukció, hitelesség, integritás, időtényező

A mélyebb megértés érdekében – távolabbról indítva a gondolatmenetet – az értékalapú megközelítés meghatározó fontosságára érdemes rámutatni. A műemlék, történeti épület(együttes) által megtestesített-hordozott érték számos értéktényezőből tevődik össze, amelyek közül különböző időszakok eltérő megközelítés alapján emelik ki a számukra elsődleges fontosságú, ezért az adott korszaknak a műemlékek mikénti értékelését, értelmezését, kezelését meghatározó értéktényező(ke)t. A külön-

féle értéktényezők¹ számbavétele messzire vezetne, így itt és most csak igen nagy vonalakban eshet erről szó.

Az európai műemlékvédelmi gondolatnak a 19. századi kezdeteikor és fokozatos kibontakozásakor, ismert módon, éppen nem a gazdasági-anyagi megfontolás, azaz nem a használati érték volt elsődleges. Sokkal inkább a kiemelkedő művészeti, történeti-dokumentatív érték, a sajátosan egyedi karakter és mindenekelőtt az éppen formálódó nemzeti identitás(ok) megjelenítésében és megerősítésben játszott szerep. Ez határozta meg, hogy valamely alkotás, épület, épületegyüttes fennmaradását annak műemlékké minősítésével kívánták-e a jelen és a jövő számára biztosítani.

A műemlékek anyagi mivoltukban való létezése tényyszerűen meghatározott adottságokat jelent: a fizikai valóságában létező műemlék, egy adott időmetszetben (jelen) vizsgálva, magán hordozza a megelőző története (múlt) minden – az anyagi mivoltában változásokat létrehozó – hatásának a következményeit, a szándékolt és szándékolatlan beavatkozások eredményeként. A különféle behatások lenyomata igen csak különböző módon és mértékben látható-érzékelhető, értelmezhető – ezért a megismerhetőség lehetőségei és határai is esetről esetre változnak. E határok ugyan bizonyos mértékben tágíthatók a rendelkezésre álló, a kutatás-megismerés érdekében felhasználható eszköztár bővülésével, az alkalmazott módszerek tökéletesedésével, de azzal mindenképpen számolni kell, hogy a történeti periódusok időbeli, s a műemlék térbeli-fizikai alakulásának minden részletre kiterjedő, teljes körű megismerés legfeljebb csak elméletileg lehetséges – vagy talán még úgy sem. A történeti folyamatok komplexitása és visszafordíthatatlan jellege alázatra és nagy óvatosságra int, a múltra vonatkozó kategorikus megállapítások és a jövőt determináló jelen beavatkozások terén egyaránt.

A rendeltetéssel kapcsolatos szándékok: a műemlék hordozta értékek továbbélte-tése (kiteljesítése) szorosan összefügg azzal, hogy milyen, a legszélesebb értelemben vett (nem csupán az anyagi dimenziókra vonatkozó) rendeltetést szánnak az adott műemléknek (jövő). Az építészeti alkotások, épületek és együttesiek meghatározó sajátossága, hogy konkrét használati céllal alkották meg azokat – eredetileg semmi sem épült „műemlék”-nek. A mai (illetve tegnapi, azaz 19–20. századi) értelemben vett műemlékvédelem léte előtti időre vonatkozóan ez nem is lett volna lehetséges... A konkrétan megemlékezés, emlékezés-emlékeztetés céllal létrehozott művek sem voltak műemlékek: azok az emlékmű műfajába tartoznak. Ezekből ugyan a későbbi korok megbecsülése révén lehet műemlék is, de ez mit sem változtat az eredeti (nem műemléki mivoltukkal összefüggő) rendeltetésüknek az elsődlegességén. Mindebből az is következik, hogy műemlék szándékos létrehozása elvileg nem is lehetséges, tehát napjainkban is az a helyzet, hogy legfeljebb csak valamiféle mesterséges műemlékpótlék hozható létre. Ebből a szempontból pedig már alig van jelentősége annak, hogy az a bizonyos műemlékpótlék „zöldmezős beruházásként” vagy egy töredékesen fennmaradt műemlék saját maga emlékművévé való kiépítéseként valósul meg. Mégis: a fő különbség abban áll, hogy az utóbbi esetben a kiépítésnek a meg-

¹Ld. pl. az Alois Riegl-féle „klasszikus” értékszoportokat.

lévő értékekre való hatása sajnos negatív is lehet, mint ahogyan az esetek túlnyomó többségében az is – a fennmaradt történeti szubsztanciának, a vizuális integritásnak, vagy egyszerre mindkettőnek a sérülését előidézve.

Témánk szempontjából kulcsfogalmak a „hitelesség” és az „integritás” mint az önazonosságot jelentő-hordozó minőségek. A történeti folyamatosság értelmezésében a műemlékvédelmi gondolat 19. századi térnyerése óta jelen lévő, ugyanakkor jelentéstartalmukban változó fogalmak-elvárások a műemlékként elismert javak hitelessége és integritása: ezeknek a követelményeknek a teljesítése a műemlék önmagával való azonosságának a garantálása. A hitelességnek a Velencei Charta által használt – akkoriban általánosan elfogadott, mintegy axiomatikus (és ezért nem is definiált) – fogalmára jelentős hatással volt a – nem utolsósorban az UNESCO 1972-es, ún. világörökség egyezményének alkalmazása nyomán kibontakozó – „kulturális örökség globalizáció”. Az 1994-es „Nara Dokumentum a hitelességről” sokat hivatkozott, de bizonyos értelemben (a Velencei Chartához hasonlóan) gyakorta félreértelmezett iránymutatása látszólag egyfajta plurális értelmezést tesz lehetővé: egyaránt érvényesnek és elfogadandónak nyilvánítva a nagy kulturális régiók eltérő hitelességfogalmát. A félreértelmezés lehetősége, egyben a téves hivatkozási alap ugyanaz, nevezetesen: ha egy meghatározott kulturális régióban – mint például a mi európai régiókban – egy másik kulturális régió – például az ázsiai – hitelességfogalmát alkalmazzák. Az európai hitelességfelfogás történeti kialakulása és kiteljesedése² szerint a történeti értéknek, a műemléknek a hitelességét elsősorban, illetve csaknem kizárólagosan a konkrét alkotásban, annak fizikai alkotó elemeiben ismeri el, kiemelkedő jelentőséget tulajdonítva az adott „darab” egyediségének, anyagában is fennálló önazonosságának. Az egyediség hangsúlyos szerepe a mi kulturális régiókban egyáltalán nem véletlen – megrendelő, alkotó (és az utókor értékelése) oldaláról fontos tényező. Ehhez képest „közös” oldal: a tradicionális folyamatok, szerkesztési szabályok, az „üzenet” (spirituális tartalom), annyira másodlagosak, hogy a „hitelesítésben” játszott szerepük semmiképpen nem hasonlítható össze az ázsiai (kínai, koreai, japán) kultúrák esetében ismerttel, illetve elismerttel.

A hitelességgel kapcsolatban az előbbieken kifejtetteknek első megközelítésben ellentmondani látszik az integritás követelménye, hiszen azt tartalmilag a „teljes körűség” és a „sértetlenség” kettős követelményével lehet leírni. Az, hogy ez az ellentmondás valójában csak látszólagos, ugyancsak a kulturális régiókra vonatkozó értelmezésből vezethető le. Ugyanis a teljes körűségnek és sértetlenségnek kétféle lehetséges értelmezése van. Az egyik, amely a mi kulturális régiókban érvényes, az ismét csak szorosan kapcsolódik a műemlék fizikailag létező, történetileg fennmaradt szubsztanciájához: éppen *ennek* a teljes körűségéről és sértetlenségéről van szó. A másik lehetséges értelmezés az – egyszerűség kedvéért – ázsiaiak nevezhető megközelítés: a mindenkor az „eredeti”, elsődleges teljesség megőrzésére, és ha az

²Ld. Françoise Choay: Sept propositions sur le concept d'authenticité / Seven Propositions on the Concept of Authenticity. In: *Nara Conference on Authenticity – Conférence de Nara sur l'Authenticité*. Japan/Japon 1994. Proceedings/Compte rendu. Edited by/Rédauteur: Knut Einar Larsen. UNESCO – Agency for Cultural Affairs/Direction des Affaires Culturelles (Japan/Japon) – ICCROM – ICOMOS. 293–297. 297–301.

sérült vagy elveszett, annak a visszaállítására való törekvés. A hasonlóság az európai műemlékvédelem kezdeteikor megvalósított, úgynevezett purista helyreállításokban megjelenő törekvéssel csak felszíni hasonlóság. Ez utóbbi ugyanis, bár valóban ugyancsak – idealizált – teljes körűség újbóli megalkotására törekszik, nem alapozhat sem szigorú, kánonszerű alapokon nyugvó szellemi-szerkesztési, sem technikai-technológiai folyamatosságra. Az *időtlenségre törekedő* teljes körűség és sértetlenség ázsiai modelljéhez képest a purista megközelítés éppen hogy az *időbeliséget*, a *történetiséget* kívánja felmutatni. Paradox módon, hiszen azt valójában éppen a műemléket alakító periódusok tudnák hitelesen megjeleníteni. A teljes körűség és sértetlenség meglétét éppen azzal lehet biztosítani, ha az nem csupán három dimenzióban valósul meg, hanem a negyedik dimenzió, az idő sem marad ki belőle.

Az előző, a gyakorlatban vitathatatlanul nagy kihívást jelentő követelmények teljesüléséhez a fizikai létezést biztosító, értékőrző és fenntartó beavatkozások is elengedhetetlenül szükségesek. Anyagban létező dolgokról lévén szó, nem kerülhető el azok konzerválása, restaurálása, illetve mindenekelőtt a folyamatos gondozásuk – s mindez szoros összefüggésben a rendeltetéssel, a fenntartó (és fenntartható) használattal. Mindez természetesen változásokkal, változtatásokkal is jár. Lényeges ugyanakkor annak hangsúlyozása, hogy a műemlékek esetében, amelyeket minden tekintetben megőrizni vagyunk kötelesek, a *változás önmagában sem nem cél, sem nem érték* – éppen ellenkezőleg! Akkor és annyi fogadható el belőle, amikor és amennyi valóban elkerülhetetlenül szükséges.

A használói igények időbeni változása, ideértve a közösségi és társadalmi elvárásokat is, a fentiekén túl – tehát a megőréssel összefüggő „műszaki szükségességet” meghaladó mértékben is – szükségessé tehet jelentősebb, adaptációs/helyreállító beavatkozásokat is. Említettük, hogy semmi sem épült műemléknek, hanem a ma annak elfogadott alkotásokat annak idején valamilyen, a legszélesebb értelemben vett funkcionális igény kielégítésére hozták létre. Viszont ami már műemléki elismerést nyert az idők folyamán, annak ezáltal kettős funkciója lett, amelyek egyike éppen a „műemléksége”. Műemléke válogatja, hogy milyen mértékben szükséges dominánsnak tekinteni ezt a „műemlék funkciót” ahhoz a rendeltetéshez képest, amelyre az adott épületet amellet még igénybe veszik. Nyilvánvaló módon nem lehet cél, hogy a védett épületek minden esetben csupán saját műemléki mivoltukat szolgálják, bár ez sem zárható ki, főleg a töredékesen fennmaradt emlékek, romok esetében. Másrészről: az meg egészen biztosan nem lehet elfogadható törekvés, hogy a „mindenáron hasznosítás”, funkcióbba helyezés határozza meg valamely műemlék sorsának alakulását, háttérbe szorítva vagy rosszabb esetben károsítva-megszüntetve a műemlék immanens értékeit. Mint az élet annyi más területén, itt is a mindkét szempontot egyaránt és érdemben tekintetbe vevő megoldásra kell törekedni, azzal a sajátos kitételrel, hogy mivel a műemlék pótolhatatlan érték, lehetnek (vannak) olyan határok, amelyek átlépése semmilyen körülmények között nem engedhető meg – a rendeltetést szolgáló követelmények kielégítésére való hivatkozással sem.

Az értékmegőrzés követelményének elsődlegessége miatt az adaptációs/helyreállító, funkcióbba helyező beavatkozások – akárcsak az általános értelemben vett kon-

zerválás és restaurálás esetében – minden esetben széles körű tudományos megalapozottságot, körültekintő szakmai megközelítést és megfontolt döntéshozói magatartást igényelnek. Egyáltalán nem ellentmondás annak a hangsúlyozása, hogy a lehető legmélyebben és legrészletesebben elvégzett tudományos, és általában műemlék-szakmai előkészületek alapozhatják meg leginkább a kettős feladat: az értékmegőrzés és a rendeltetésnek legjobban megfelelő kialakítás összhangjának a lehetőségét. Az ismeretek ugyanis nemcsak az értékek tudatos megőrzésének a lehetőségét alapozzák meg, hanem a legtöbb esetben inspirációs forrásként vezethetnek rá a rendeltetés oldaláról nézve is optimális megoldás megtalálására.

A műemlék számára új rendeltetés biztosításának a szándéka során vetődhet/vetődik fel a korábban létezett, de a tervezett helyreállítás (fejlesztés?) pillanatában (idején) már nem létező részek, elemek, nagyobb vagy éppen meghatározó jelentőségű összetevők újraalkotásának, rekonstruálásának a gondolata, a rekonstrukciós motiváció, azaz a különböző (pl. identitásbeli, ideológiai, gazdasági, vallási) megfontolások alapján megfogalmazódó szándék. A lényegi, az eredményt meghatározó-minősítő kérdés természetesen az, hogy a következő, a szándék megvalósításához vezető lépésekben milyen mértékben van jelen a meglévő értékek tisztelete, azok sértetlenségének szem előtt tartása.

Általánosan elfogadott alapelv a „*nil nocere!*” A műemlékekkel kapcsolatban is érvényes, hogy a változtatások – elvételek vagy hozzávételek – nem eredményezhetik a meglévő értékek veszélyeztetését, még kevésbé azok eltűnését, ezért elsősorban e tekintetben kell vizsgálni a korábban megvolt, ún. történeti állapot visszaállításának lehetőségét is.³ A meglévő értékek köre, bár elsődlegesen az adott helyen a maguk fizikai valóságában jelen lévő elemekben testesül meg, nem szűkül le csupán azok ilyen vagy olyan módon való megtartására. Érték lehet ugyanis a hagyományos megjelenés: látvány, rálátás, látkép is! Nem véletlen, hogy például a történeti tájak, de más, kiemelkedő egyedi műemlékek esetében is szorosan hozzájuk tartóznak tekintjük azokat a művészeti alkotásokat, ábrázolásokat és leírásokat, amelyek az idők előrehaladtával keletkeztek és elválaszthatatlanul hozzájuk kapcsolódnak. A közös kultúra részeivé váltak, mégpedig nem önmagukban, hanem az ihlető forrásokkal együtt. Szándékosan távolabbról vett példaként a Római Fórum (és számos más antik rom) „töredékességében teljes”, generációk számára katartikus élményt jelentő megjelenésére érdemes utalni. Kevésbé ikonikus helyek, helyszínek, műemlékek esetében is mindig megfontolandó, hogy milyen jellegű és milyen mértékű változtatás, változás fogadható el, amely ezeket a részben fizikai, részben nem anyagi értékeket nem alakítják át olyan mértékben, hogy azok többé már nem lehetnek azonosak saját magukkal.

A döntés és a döntéshozók felelőssége tehát nem csekély: adott pillanatban (jelen) rendelkezésre álló tudás, információk alapján dönteni arról, hogy milyen volt (múlt), és hogy milyen/melyik legyen (jövő) az a történeti folyamatosság, amelyet megőriz-

³ Vö. Rigai Karta. In: *Karták könyve*. 2. bővített kiadás. Szerk.: Fejérdy Tamás. ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság Egyesület, Budapest 2011. 260–262.

ni és/vagy megjeleníteni szándékozunk. A „múltról való tudásról dönteni” megfogalmazás arra mutat rá, hogy ez a tudás – amint arról korábban már esett szó – sajnálatos módon a legjobb szándék ellenére sem tud abszolút módon kiteljesedni. Nincs más lehetőség, mint az éppen ismert adatokra alapozni, amelyből többé-kevésbé valószínűsíthető, egyes részletek vonatkozásában részlegesen vagy akár meglehetősen pontossággal megállapítható, hogy a műemlékünk valamely eleme milyen lehetett, milyen volt egy bizonyos, ugyancsak kisebb-nagyobb pontossággal azonosítható történeti időmetszetben. Ha a fennálló bizonytalanságok ellenére valaminek az újbóli megalkotásáról születik döntés, annak fizikai, anyagba öntött megvalósításával az is eldől, hogy milyen múlt az, amelyet a magunkénak akarunk tudni. Ebben az esetben hangsúlyozott módon nem a műszaki-fenntarthatósági vagy akár bizonyos funkcionális szempontból szükségessé váló hozzátételekről van szó, hanem e hozzátételekhez, azok mikénti formálásához kapcsolódó szándékról.

Nem téveszthető szem elől, hogy a konzerválást, restaurálást meghaladó mértékű beavatkozások, függetlenül attól, hogy melyik építészeti koncepció: „kortárs megfogalmazás” vagy rekonstruktív „stílusban építés” alapján valósulnak meg, minden esetben az adott pillanat (korszak), esetünkben a 21. század alkotásai. A „műemlékes építés” is kortárs építész, bármenyire is igyekszik a beavatkozás során illeszkedni a meglévőhöz. Az ő munkája is kortárs építészeti beavatkozás, mint ahogyan mindig is szoros volt a kapcsolat egy-egy adott kor építésze és műemlék-helyreállításai között.⁴ Ismert dolog, hogy az értékes festmények hamisított változatai a hamisítás korának jegyeit is magukon viselik, ami miatt néhány évtizeddel később már nehéz elhinni, hogy miként is tudták a hamisítványt a hamisító kortársai eredeti alkotásnak elfogadni. Bizonyos értelemben hasonló a helyzet a műemlékek rekonstruktív kiépítésével kapcsolatban is, amint arra meggyőző példaként említhetjük a korai, „stílusban tartott” műemlék-helyreállításokat. Ahogyan azonban mindezek ellenére a festményhamisítás – éppen a megtévesztő mivolta miatt – továbbra sem tartozik az etikus cselekmények közé, ugyanez vonatkoztatható a műemlékek elveszett részeit „pótló” rekonstrukciós beavatkozásokra is.

A műemlék-helyreállítás, illetve a rekonstrukciós kiépítés tétje az, hogy majdan melyik kategóriába fog tartozni az eredmény: a *látható valóság* vagy *látszatvalóság* lehetséges esetei közül. A lényegi különbség abban ragadható meg, hogy a műemlék-helyreállítás esetében a beavatkozás (ideális esetben nem hivalkodóan-elidegenítően, de) természetesen jelentkezik, szemben a rekonstruktív kiépítéssel, amelynek célja annak elhitése, hogy amit létrehozott, az valamely (többé-kevésbé önkényesen kiválasztott) korábbi történeti korszak „eredeti” alkotásával azonos.

Korunkban igencsak nagy erejű, önbizalmat növelő támaszt jelent a rekonstruktív kiépítés esetében alkalmazott, a választott megoldás igazolását alátámasztani kívánó módszerek, eszközök tárházának jelentősen bővülése az információs techno-

⁴Vö. Román András: Elmélet arról, hogy mi szerint változik a műemlékhelyreállítás felfogása. In: *A 27. Egri Nyári Egyetem előadásai 1997*. Szerk. Kovács Erzsébet. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest 1997. 49–53.

lógia (IT) nyújtotta lehetőségekkel. Azt sugallja, hogy mint ahogyan az az elektronikus játékokban lehetséges, ami elveszett, az még feléleszthető: „Game over... de van még három életed...” Az információs technológia által nyújtott lehetőségeket természetesen nem szabad lebecsülni, hiszen valóban hihetetlen mennyiségű adat, adattöredék feldolgozását, különféle hipotézisek kidolgozását, ellenőrzését teszik lehetővé. A látványosan megjelenített elméleti rekonstrukciók viszont igen nagy kísértést jelentenek a fizikai megvalósításukra is, azt a látszatot keltve ugyanis, hogy a mai fejlett technikával már gyakorlatilag „minden lehetséges”. Vagy mégsem? Nem szabad ugyanis figyelmen kívül hagyni, hogy minden jelentősége és lehetősége ellenére is csupán segédeszközzről van szó, amely nem tud hitelesebb, biztosabb eredményt elérni, mint az általunk ismert és betáplált adatok hitelessége. Az alkalmazása során követett szellemi megközelítés bizonyos értelemben hasonlítható valamiféle géntechnológiai megközelítéshez, a csontjaiban fennmaradt dinoszaurusz életre keltésének a kísérletéhez. Amelyről a csontok és egyéb nyomok alapján sok mindent tudunk már, esetleg csak éppen azt nem, hogy az illető lény tollas volt-e, vagy szőrös?

Más alkalommal már esett szó annak a veszélyéről, hogyha a töredékes ismeretek alapján a jelenben döntjük el nagy határozottsággal, hogy milyen is volt a múlt.⁵ „Előre a múltba”: a történeti alkotás „saját DNS-ének” a felderítése a szándék, amiből azonban valójában legfeljebb egyfajta génmanipulált (GMO) eredményhez lehetséges eljutni, amely a töredékesen meglévő eredetit egyfajta rákos tovább- és túlnövekedéssel fedi (vagy éppen pusztítja) el. Mint minden hasonlat, bizonyára ez is sántít, de a nem kellőképpen megalapozott, mégis nagy határozottsággal megépített rekonstrukció a történeti megbízhatóság szempontjából éppoly „egészségtelen” lehet, mint a génmódosított élelmiszer...

Az előzők fényében ellentmondásosnak tűnhet az a kijelentés, hogy a műemlék-védelemben elfogadott jelentés szerinti rekonstrukció⁶, bár elsődlegesen biztosan nem tekinthető műemlékvédelmi beavatkozásnak, bizonyos körülmények között ebben a körben is értelmezhető. Valójában sajátos körülmények fennállása és meghatározott feltételek teljesítése-teljesülése esetén lehet ez így.⁷ Ezekben az esetekben valójában inkább az „újból megépítés” az, ami történik. Az időtényező meghatározó jelentőséggel bír e tekintetben: a „pillanat” és a „történeti folyamatosság” összekapcsolódása egyedi esetének tekinthető az újjáépítés mint a rekonstrukció sajátos, gyakorlatilag a műemlékvédelemben is elfogadható (példákkal bizonyíthatóan elfogadott) változata. Ami ezt megalapozza, az az *idő*, mint meghatározó jelentőségű

⁵ Fejérdy Tamás: Mostantól kezdve minden másképpen volt? *Műemlékvédelem* 58 (2014) 1. 31–40.

⁶ Nagy szükség volna a fogalmak egyértelmű használatára. A mindennapok gyakorlatában egyre jobban elterjedt a „rekonstrukció” kifejezés használata „műemlék-helyreállítás”, „rehabilitáció” értelemben, főleg a műemléki vonatkozású, nagyobb (többnyire EU-támogatással megvalósuló) projektek esetében.

⁷ Fejérdy Tamás: A műemlékek, történeti épületek rekonstrukciója a nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott iránymutatások tükrében / The reconstruction of Listed and Unlisted Historic buildings in the light of the Guidelines set Forth by the International Documents. *Transsylvania Nostra* 10 (2016) 4. 2–15.

tényező.⁸ Azokban az esetekben, amelyekben a pusztulás bekövetkezte után „rövid” időintervallumon belüli újbóli megépítésről van szó, a rendelkezésre álló, különféle módokon rögzített és dokumentált adatok mellett a kortársak személyes ismerete nyújt (részben a hitelességet is alátámasztani tudó) nélkülözhetetlen információkat – és közösségi akarat követeli meg a többnyire valamilyen (természeti és/vagy ember által okozott) katasztrófa következtében elvesztett műemlék újraalkotását.

Ezek az esetek még csak össze sem hasonlíthatók azokkal, amelyekben a töredékké válás vagy a teljes pusztulás utáni nagyobb – például több százados – időtávlat után jelenik meg a rekonstrukzív kiépítés szándéka. Ha a kiépítés túlmegegy a fenntarthatóságot szolgáló műszaki szükségesség minimumán, akkor az egészen biztosan nem értelmezhető újbóli megépítésként. Az adott alkotás folyamatos megléte ugyanis nemcsak „epizódyszerű”, rövid időtartamra szakadt meg, ezért a rekonstrukzív megépítés szándéka már kizárólag csak a tervezett friss beavatkozás pillanatnyi megközelítéséből vezethető le, amit azzal lehet a legjobban jellemezni, hogy „Mi mondanánk, milyen volt a múlt”.

Korunkat a vizualitás, a vizuális megismerhetőség igényének erőteljes megjelenése jellemzi. Ennek azonban nemcsak az lehet a módja, hogy a valamikori állapotot konkrét anyagban, újjáépítéssel adjuk vissza. Az alapkérdés tehát a „megépítés versus megjelenítés”. Minden olyan esetben, amely kívül marad az előzőekben felvázolt „azonnali” újbóli megépítés esetkörén, a valóban korrekt megoldás a tényleges műemlék-helyreállítás, amilyen mértékben az hitelesen megvalósítható, kiegészítve a virtuális rekonstrukcióval. A fizikailag fennmaradt értékek megőrzését, fenntarthatóságát szolgáló helyreállítás kiegészítésére az információs technológia számos, visszafordíthatatlan fizikai beavatkozással nem járó eszközt, megoldást is kínál a műemlékek értelmezésére, élményszerű bemutatására. Mégpedig nemcsak egyetlen kiválasztott időmetszetben, mint a „kőben-fában-téglában” megépített rekonstrukció, hanem az akárhány egymást követő periódus esetében is.

A jövő alapja a műemléki értékek megőrzése területén is a múlttal együtt élő jelen. Az eltúlzott (mert megalapozatlan, hitelesen megalapozhatatlan) rekonstrukciós beavatkozás valójában egyfajta orwelli manipuláció: „Ettől kezdve minden másképpen volt.” Az eredmény nem egy megújult műemlék, hanem a korábbi műemlék helyén álló valami: a *műemlék* – a saját maga *emlékművévé* átépítve. Amilyen mértékben átveszi az ilyen rekonstrukciót is megengedő, sőt megünneplő felfogás szerint megújított, újra- vagy inkább: újjáalkotott örökség a *történelem* helyét⁹, olyan mértékben gyengül annak az igazi identitást alakító-hordozó ereje. Nem volna szabad lebecsülni a befogadó: a személyek, közösségek, a társadalom képességét, és azt gondolni, hogy számukra a múlt csak a díszletszerűen „teljes” és „töké-

⁸Tamás Fejérdy: Authenticité dans la restauration des monuments historiques. In: *Nara Conference on Authenticity – Conférence de Nara sur l'Authenticité*. Japan/Japon 1994. Proceedings/Compte rendu. Edited by/Rédauteur: Knut Einar Larsen. UNESCO – Agency for Cultural Affairs/Direction des Affaires Culturelles (Japan/Japon) – ICCROM – ICOMOS. 211–217. 311–315.

⁹Utalás Sonkoly Gábornak az MTA Építészettudományi, Építészettörténeti és Műemléki Állandó Bizottsága egy korábbi ülésén elhangzott gondolatára.

letes” alkotásai révén válik megismerhetővé. Ezzel szemben a kevesebb: több! Vajon kinek jutna eszébe kiegyenesíteni a Magyar Szent Koronának a 17. század óta ferdén álló keresztjét?

PRIORITY OF THE PRESENT – OR HISTORICAL CONTINUITY (RECONSTRUCTION OR RESTORATION)

Summary

The physical reality of the existing monuments in a particular moment bears all the consequences of any impacts received during its previous history, regardless of whether or not interference/interventions was/were done intentionally. Conservation and future life of the values embodied in a monument closely related to what is intended function, in its broadest sense – not only with regard to the material dimension. In the interpretation of historical continuity since the idea of conservation in the 19th century gaining ground, the concepts-requirements of authenticity and the integrity. Interventions to ensure physical existence are indispensable: conservation-preservation, restoration, and, above all, the continual maintenance – all are closely linked to the function and to the sustainable and sustaining use. Looking for adequate answers to contemporary needs could raise the idea of re-constructing decisive components which no longer exist more at the very moment. There are many possible motives, e.g. identity, ideological, economic, religious. The decision about what was and what/which one is the historical continuity intended to be displayed is brought on the basis of information, knowledge available at a given time. Interventions exceeding conservation and restoration are products of the given moment, in this case the works of the 21st century. In the case of reconstruction, tools have greatly expanded through the opportunities offered by information technology (IT).

Reconstruction, although it is certainly not considered as a primary conservation intervention, under certain conditions can be interpreted in this round too. The time factor is of decisive importance in this respect. Reconstructions taking place after a longer period following deterioration or the total loss of monuments can only be understood as works of the present commemorating past values and – in the best cases – serving the future life of communities. Unlike a built reconstruction, by using IT presentation several historic periods could be visualized without harming existing values. The excessive reconstruction intervention is actually a form of manipulation.

Keywords: historic monuments, reconstruction, authenticity, integrity, the time-factor